

UNIVERSITETI SHQETËROR I TETOVËS
ДРЖАБЕН УНИВЕРЗИТЕТ ВО ТЕТОВО
STATE UNIVERSITY OF TETOVA

SEMINARI I III
NDËRKOMBËTAR I
ALBANOLOGJISË

Tetovë - Shkup
23-28 shtator 2009

UNIVERSITETI SHTETËROR I TETOVËS
ДРЖАБЕН УНИВЕРЗИТЕТ ВО ТЕТОВО
STATE UNIVERSITY OF TETOVA

SEMINARI I III NDËRKOMBËTAR I ALBANOLOGJISË

СIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје
811.18 (062)

SEMINARI Nderkombëtar i Albanologjisë (3 ; 2009 ; Tetovë, Shkup)
Seminar i III Nderkombëtar i Albanologjisë, Tetovë - Shkup, 23-28 shtator 2009 /
[këshilli dhejtues i Seminarit Fehari Ramadani ... и др.]. - Tetovë : Universiteti Shtetëror i
Tetovës ; Државен Универзитет во Тетово ; State University of Tetova,
2010. - 428 стр. ; 30 см.

ISBN 978-608-217-000-8

1. Гл. ств. насл.

а) Албански јазик - Собири
COBISS.MK-ID 84838154

*Be kim
Kahar Mustafa*

Botues

Universiteti Shtetëror i Tetovës

Për botuesin

Prof. Dr. Agron Reka, Rektor

Këshilli drejtues i Seminarit

1. Doc. dr. Fehari Ramadani, *drejtor*
2. Akademik Ali Aliu, *anëtar*
3. Prof. dr. Muhamet Mufaku al Arnaut, *anëtar*
4. Prof. dr. Salajdin Mehmeti, *anëtar*
5. Doc. dr. Halim Purrellku, *anëtar*
6. Doc. dr. Nebi Dervishi, *anëtar*
7. Mr. Salajdin Salihu, *sekretar shkencor*
8. Selam Sulejmani, *sekretar teknik*
9. Abdulla Mehmeti, *lektor*

Balilina dhe faqesia

Salajdin Salihu

Shtypi

Arbëria Design

Tirazhi

300 kopje

Seminari i III Ndërkombëtar i Albanologjisë i ka zhvilluar punimet në hapësirat e hotelit "Kontinenta", në Shkup, më 23-28 shtator 2009.

PËRMBAJTJA

PROGRAMI I PUNËS.....	9
FJALA PËRSHËNDETËSE E REKTORIT, PROF. DR. AGRON REKA.....	15
Fehari RAMADANI FJALA E HAPJES SË SEMINARIT TË TRETË NDËRKOMBËTAR TË ALBANOLOGJISË.....	17
SESIONI I GJUHËSISË GJUHA SHQIPE MES TË SHKUARËS DHE TË ARDHMES.....	21
Kolec TOPALLI VENDI I SELMAN RIZES NE SHKENCAT ALBANOLOGJIKE.....	23
Xhevat LLOSHI NDËRRHYRJA E HUAZIMEVE NGA ANGLISHTJA.....	27
Valter MEMISHA PËR NJË FJALOR TË VOGËL TË SHQIPES STANDARDE.....	41
Shezai RROKAJ KAHJE ZHVILLIMI TË SHQIPES SË SOTME.....	53
Asllan HAMITI PRIRJA E MONOFTONGIMIT TË DIFTONGJEVE DYTËSORE TE FOLËSIT E GEGËRISHTES QENDRORE.....	59
Anila OMARI TIPARE ARKAIKE NË GJUHËN E BOGDANIT: PËRKIME ME TË FOLMET E JUGUT.....	65
Avzi MUSTAFA DISA PROBLEME NË PUNËN E MËSUESVE TË GJUHËS PËR PËRVETËSIMIN E GJUHËS LETRARE NË SHKOLLË.....	77
Idriz METANI STUDIMI I LEKSİKUT TË SHQIPES DHE TEORIA E PUSHAVE LEKSİKORE E SEMANTIKE.....	83
Hajri SHEHU ÇËSHTJE TË GJUHËS SË FOLUR TË MJETEVE TË INFORMIMIT.....	91
Besim KABASHI RESURSET E GJUHËS SHQIPE.....	97
– NJË DISKUTIM RRETH GJENDJES SË TYRE TË TASHME –.....	97
Evalda PACI MESHARI I BUZUKUT NË STUDIMET SHQIPTARE.....	103
Berton SULEJMANI PËRSHTATJA (KONGRUENCA) E KALLËZUESIT ME KRYEFJALËN NË GJUHËN SHQIPE DHE MAQEDONASE – ANALIZË KRAHASIMTARE.....	115

SESSIONI I LETËRSISË	
DITARËT DHE KUJTIMET NË LETËRSINË SHQIPE.....	121
Alfred UÇI	
KONTRIBUT NË LETËRSINË DOKUMENTARE SHQIPE	
NGA PROF. SKËNDER PETRO LUARASI (1900 - 1992).....	123
Agron TUFJA	
MEMUARIKISTIKA FRANÇESKANE SI POSTSKRIPTUM I TRADITËS	
LETRARE GEGE.....	131
Baviola SHATRO	
VERTIKALITETI TEL-SHQISOJTOR I PËRDITSHMËRISË	
DHE ALEGORIA E HESHTJES.....	135
Adem JAKLLARI	
MIDIS NARRACIONIT OBEKTIV DHE INTROSPEKSIONIT.....	143
Nehas SOPAJ	
TEKI DERIVISHI: PALIMPEST DUSH KUSARIT.....	147
Mirlinda KRIFÇA - BEQIRI	
LETËRSIA SI VEND I ESTETIZIMIT TE MEMORIES.....	151
Gëzim RREDHI	
EKSPERIENCA JETËSORE DHE KUJTIMET NË PROZËN	
ARTISTIKE TË PETRO MARKOS.....	159
Sali BASHOTA	
LIBRI, BIBLIOTEKA, KUTJESA KOMBËTARE.....	167
Osman GASHI	
TË SHKRUARIT E KUJTIMEVE,	
MIDIS FIKSIONIT DHE HISTORIOGRAFISË.....	171
Salajdin MEHMETI	
RJUEDHAVE TË LETËRSISË BASHKËKOHORE	
SHQIPE PËR FËMIJË.....	177
Afifim A. REXHEPI	
DEKONSTRUKSIONI ESTETIK I KOHËS.....	185
SESSIONI I HISTORISË.....	189
SHQIPTARËT NË KONTEKSTIN E HISTORIOGRAFISË BALLKANIKE..	189
Qerim DALIPI	
SHQIPËRIA NË MESJETËN E HERSHME SIPAS DISA HISTORIANËVE	
BULLGARË.....	191
Halim PURELLKU	
ASPEKTE TË KRYENGRITJES SË ILINDENIT NË RAPORT	
ME INTERESAT SHQIPTARE.....	199
Beqir META	
HISTORIOGRAFIA GREKE.....	219
Marenglen VERLI	

QËNDRIME NË HISTORIOGRAFINË DHE PUBLICISTIKËN SERBE	
E JUGOSLLAVE TË VITEVE 80-TË PËR DISA MOMENTE	
TË HISTORISË SË POPULLIT SHQIPTAR.....	239
Ramiz ABDYLI	
MOHIMI I PAARGUMENTUAR I AUTOKTONISË SË SHQIPTARËVE	
NË KOSOVË E VISET PËRRETH NGA HISTORIOGRAFIA SERBE.....	253
Fehari RAMADANI	
QËNDRIMI I DISA STUDIUESVE SERBE DHE BULLGARË	
NDAJ PAVARËSISË SË SHQIPËRISË.....	263
Muharrem DEZHIGIU	
DIASPORA SHQIPTARE NË AMERIKË NË MBËSHETJJE TË ÇËSHTIES	
KOMBËTARE GJATË LUFTËS SË DYTË BOTËRORE.....	271
Haniit KABA	
QËNDRIMI I SHTETEVE FQINJE NDAJ KONFLIKTIT SHQIPTARO	
-SOVIETIK TË VITEVE 1960 – 1961.....	277
Sabit SYLA	
ÇËSHTJA KOMBËTARE E KOSOVËS NË FOKUSIN E POLITIKES SE	
SHTETIT SHQIPTAR GJATË VITEVE 60-TË SHEKULLIT XX.....	285
Muhamed MUFAKU (JORDANI)	
SHQIPTARËT NË VEPRAJ E J. L. BURKHARDIT.....	299
Sokol GJERMENI	
BULLGARIA DHE SHQIPTARËT NË VITIN 1911.....	305
Gazmend RIZAJ	
NJË VËSHTRIM NË HISTORIOGRAFINË DHE PUBLICISTIKËN SERBE	
TË SHEK. XIX - FRYMËZUES TË POLITIKAVE PUSHTUESE SERBE MBI	
TOKAT SHQIPTARE.....	313
Muzafer BISLIMI	
HISTORIOGRAFIA SERBE MBI SHQIPTARËT.....	321
Lavdash AHMETAJ	
SHQIPËRIA DHE QËNDRIMI I SHTETET BALLKANIKE	
NË KONFERENCËN E PAQES, PARIS 1919- 1920.....	329
Sefedin ELEZI	
MULTIPERSPEKTIVITETI NË MËSIMIN E HISTORISË.....	337
Qerim LITA	
NJË VËSHTRIM RRETH QËNDRIMIT TË HISTORIOGRAFISË	
MAQËDONASE PËR POZITËN E SHQIPTARËVE DHE ROLIN	
E LËVIZJES KOMBËTARE SHQIPTARE NË MAQËDONI 1949-1959.....	341
Skender ASANI	
VEPRIMTARIA POLITIKE E XHEMIJETTIT (1919 – 1925) SIPAS	
HISTORIOGRAFISË SERBE.....	355
Arben CICI	
ÇËSHTJA E STABILITETIT POLITIK TË SHQIPËRISË	
DHE ROLI I ITALISË (1920-1924).....	357

SESIONI I ETNOKULTURËS KULTURA TRADICIONALE, GOJORE DHE MATERIALE, NË KONTEKSTE TË REJA.....	377
Nebi DERVISHI "RITET E MOTMOTIT NE TREVAT LINDORE SHQIPTARE".....	379
Mehdi POLISI PIKËPAMJET E SAMI FRASHËRIT PËR QYTETËRIMET.....	387
Bexhet ASANI LOJËRAT DRAMATIKE TË XHAMALLIT NË TREVËN E STRUGËS.....	391
Edibe SELIMI-OSMANI UJKU NË MITOLOGJINË SHQIPTARE.....	395
Arlind FARIZI FOLKLORI SI EMOCION.....	401
Çlirim DERVISHI KOSTUMET POPULLORE DJE DHE SOT NË TREVAT LINDORE SHQIPTARE.....	407
Sunaj RAIMI ZVEJTNIMI I ORATORISË TRADICIONALE NË TË JETUARIT BASHKËKOHOR TË SHQIPTARËVE.....	411
Flora Sela KASTRAJI UNIVERSI POLIEDRIK I ETNOKULTURËS NË PELLGUN E LIQENIT TË OHRIT.....	417
Fehari RAMADANI FJALLA PËRMBYLLËSE.....	427

PROGRAM I I PUNËS

I SEMINARIT III NËDËRKOMBËTAR TË ALBANOLOGJISË

E mërkurë, 23 shtator 2009

Ora 11:00 - Hapja solemne e Seminarit të III Ndërkombëtar të Albanologjisë
(konferenciere: Valdrina Fetaj).

- Fjala e Rektorit të USHT-së, doc. dr. Agron Reka
- Fjala e drejtorit të Seminarit, dr. sc. Fehari Ramadani
- Kokteji i shtruar nga Rectori i USHT-së
- Ora 17:00 Vendosija e seminaristëve në Shkup. (në Hotelin „Kontinental“)

SESIONI SHKENCOR I GJUHËSISË

Gjuha shqipe mes të shkuarës dhe të ardhmes

E enjte, 24 shtator 2009

SEANCA I

Ora 9:00-11:15

Seancën e drejtojnë: **Koleç Topalli, Skender Gashi, Gjovalin Shkurtaj,**
Avzi Mustafa

1. Gjovalin Shkurtaj: Kahë dhe dukuri të ligjëritimit të medave shqiptare
2. Valter Memisha: Për një falor të vogël të shqipes standarde
3. Bardhyl Demiraj: Mbi tekstin e Kavendit të Arbërit dhe autorin e tij
4. Kristina Jorgaçi: Politika gjuhësore dhe planifikimi gjuhësor në Shqipërinë paskomuniste
5. Besim Kabashi: Resurset gjuhësore nga këndvështrimi teknologjik i gjuhësisë kompjuterike
6. Anila Omari: Aspekte të punës filologjike të Selman Rizës me tekstet e vjetra (ipare arkaike në gjuhën e Bogdanit)
7. Ali Jashari: Homonimet shqipe si dukuri e gjallë semantike
8. Idriz Metani: Studimi i leksikut të shqipes dhe teoria e fushave leksikore e semantike
9. David Luksa: Periodizimi i historisë së gjuhës shqipe

Ora 11:15-11:30 - Diskutim

Ora 11:30-12:00 - Pauzë

SEANCA II

Ora 12:00-13:45

Seancën e drejtojnë: **David Luka, Kristina Jorgaqi, Shezai Rrokaj, Besim Kabashi.**

1. Arslan Hamiti: Pritja e monofongjimit të difongjere dytesore te folësit e gegërishtes gendore
 2. Mustafa Ibrahim: Përzjerja e fjalëve (blendet) si proces i ri sociolinguistik në gjuhën e sotme shqipe
 3. Skender Gashi: Mundësi të injorura përkitazi me vendin e formimit të shqipes
 4. Kolec Topalli: Vendi i Selman Rizës në albanologjinë bashkëkohore
 5. Arvan Haxhi: Probleme të standardit të shqipes së sotme
 6. Avzi Mustafa: *Disa probleme në punën e mësuesve të gjuhës për përvetësimin e gjuhës letrare në shkollë*
 7. Shezai Rrokaj: Kahe të zhvillimit të shqipes së sotme
 8. Eralda Paci Meshari i Buzukut në studimet shqiptare (vështrim kritik)
- Ora 13:45-14:00 Diskutime
- Ora 14:00-16:30 Dreka
- Ora 17:00 Vizitë Komunesë së Çairit, takim me kryetarin, z. Izet Mexhitit dhe vizitë Çarshisë së Vjetër të Shkupit

SESIONI SHKENCOR I LETËRSISË

Dizaret dhe kujtimet në letërsinë shqipe

E premtë, 25 shtator 2009

SEANCA I

Ora 9:00-11:15

- Seancën e drejtojnë: **Ali Aliu, Alfred Uçi, Osman Gashi**
1. Nehas Sopaj: Palimpsesti Dush Kusari të Teki Derwishit
 2. Agron Tufa: Memuaristika e françeskanëve
 3. Zeqirja Nezir: Parathëniet dhe pasdhëniet e shkrimtarëve të para Rilindjes
 4. Sali Bashota: Libri, biblioteka, identiteti kombëtar
 5. Adem Jakllari: Mjedis narracionit objektiv dhe introspeksionit (Ibrat në kujtime të Fatos Lubonjës)
 6. Salajdin Mehmeti: Kryedhare të letërsisë bashkëkohore shqipe për fëmijë

7. Baviola Shatro: Vertikalja tejshtjësore e përditshmërisë dhe alegoria e heshtjes

Ora 11:15-11:30 - Diskutim

Ora 11:30-12:00 - Pauzë

SEANCA II

Ora 12:00-13:45

Seancën e drejtojnë: **Sali Bashota, Baviola Shatro, Salajdin Mehmeti, Zeqirja Nezir**

1. Alfred Uçi: Kujtimet e Skënder Luarasi
2. Osman Gashi: Të shkruarit e kujtimeve, mjedis fikcioni dhe historiografisë
3. Afrim Rexhepi: Dekonstruksioni estetik i kohës (dy paradigma: Sabri Godo dhe Luan Starova)
4. Marina Spasovska: Analizë lingvostilistike e përkthimit të një poezie
5. Gëzim Rexhepi: Përvoja jetësore dhe kujtimet në prozën artstike të Petro

Markos

Ora 13:45-14:00 Diskutime

Ora 14:00-16:30 Dreka

Ora 16:30-18:00 Vizitë në Institutin e Trashëgimisë Kulturore dhe Shpirtërore të Shqiptarëve të Maqedonisë, vizitë në Muzeun e Lirisë, në Shkup

SESIONI SHKENCOR I HISTORISË

Shqiptarët në kontekstin e historiografisë ballkanike

E shtunë, 26 shtator 2009

SEANCA I

Ora 9:00-10:30

Seancën e drejtojnë: **Muhamet Mufaku Alarnau, Begir Meta, Eva Hyskaj, Qerim Dalipi**

1. Ramiz Abdylji: Teza e historiografisë serbe, pa argumente e me sajca e mohon autoktoninë e shqiptarëve në Kosovë dhe Maqedoni
2. Marennglen Verli: Qëndrime në historiografinë dhe publicistikën serbe e jugosllave të viteve 80-të për disa momente të historisë së së popullit shqiptar
3. Halim Purullku: Aspektë të kryengritjes së II-të në raport me interesat shqiptare

4. Skender Hasani: Veprimtaria politike e Xhemijetit (1912-1925) sipas historiografisë serbe

5. Gazmend Rizaj: Një vështrim në historiografinë dhe publicistikën serbe të shek. XIX- frymëzues të politikave pushimese serbe mbi tokat shqiptare

6. Fehari Ramadani: Qëndrimi i historiografisë serbe dhe bullgare ndaj pavarësisë së Shqipërisë

Ora 12:00: Vizitë Rektorit të Universitetit Shtetëror të Tëroves, Prof. dr. Agron Reka

Ora 14:00-16:30 Dreka

SEANCA II

Ora 16:00-19:00

Scenën e drejtojnë: **Marengjen Verli, Muzafër Bislimi, Muharrem Dezhgju, Gazmend Rizaj**

1. Muhamet Mufaku Almatut: Dijetari zviceran Burkhardi dhe shqiptarët në botën arabe

2. Beqir Meta: Vështrimi kritik mbi rezat kryesore të historiografisë greke për marrëdhëniet greko- shqiptare në shek. XIX

3. Eva Hyskaj: Aspektë të historisë së shqiptarëve, në tekstet e historisë së rajonit dhe Ballkanit

4. Sokol Gjermeni: Bullgaria dhe shqiptarët në vitin 1911

5. Seteën Elezi: Multiperspektiviteti në mësimin e historisë

6. Qerim Lira: Lëvizja kombëtare shqiptare në Maqedoni gjatë viteve 1949-1959, sipas historiografisë maqedonase

7. Hamit Kaba: Qëndrimi i shteteve fqinje ndaj konfliktit shqiptaro-sovjetik në vitin 1961

8. Qerim Dalipi: Shqipëria në mesjetën e hershme, sipas disa studuesve bullgarë

9. Muzafër Bislimi: Historiografia serbe për shqiptarët (fundit i shek. XIX fillimi i shek. XX)

10. Muharrem Dezhgju: Diaspora shqiptare në Amerikë në mbështetje të çështjes kombëtare gjatë luftës së dytë botërore

SESIONI SHKENCOR I ETNOKULTURËS

Kultura tradicionale, gojore dhe materiale, në kontekste të reja

E diel, 27 shtator 2009

SEANCA I

Ora 9:00-11:15

Scenën e drejtojnë: **Mehdi Polisi, Edibe Osmani, Sunaj Raimi, Bexhet Asani**

1. Nebi Derishi: Rritet e motmotit në trevat lindore shqiptare, dhe dhe sot

2. Flora Sela Kastrioti: Universi poliedrik i etnokulturës në pellgun e Liqenit të Ohrit

3. Izain Murtezani: Homofestivus, mes traditës autentike dhe asaj të shpikur

4. Lumnië Kadriu: Xhubleta si pjesë e rëndësishme e kulturës materiale në kontekste të reja

5. Arlind Farizi: Folklori si emocion

Ora 11:15 -11:30 - Diskutime
Ora 11:30 -12:00- Pauzë

SEANCA II

Ora 12:00 -13:45

Scenën e drejtojnë: **Flora Sela - Kastrioti, Izain Murtezani, Lumnië Kadriu, Arlind Farizi**

1. Mehdi Polisi: Pikepamjet e Sami Frashërit për qytetërimet

2. Bexhet Hasani: Xhamalli dhe lojërat e tij dramatike në trevën e Strugës

3. Sunaj Rahimi: Zvetërimi i oratorisë tradicionale në të jetuarit bashkëkohor të shqiptarëve

4. Edibe Osmani: Ujku në mitologjinë shqiptare

5. Çlirim Derishi: Kostumet popullore në trevat lindore shqiptare, dhe dhe sot

Ora 13:45 - 14:00 Diskutime

Ora 14:00 – 16:30 Dreka

Fjala e mbylljes

Ora 15:00 Përcjellja e seminaristëve

Besim KABASHI

RESURSET E GJUHËS SHQIPE

- NJË DISKUTIM RRETH GJENDJES SË TYRE

TË TASHME – I

Pa resurse gjuhësore as që mund të pararendeshëm është gjuha e folur. Në ka të bëjë me gjuhë, sado i vogël të jetë ai. Kjo vlen përfundimisht për të gjitha degët e gjuhësisë.

Resurset primare

Burimi i dorës së parë dhe i pa zëvendësueshëm është gjuha e folur. Në shkencat gjuhësore të sotshme, ky burim pasqyrohet në formën e një *korpusi gjuhësor* ose, i emërtuar ndryshe, një *korpusi tekstez*, i cili si i tillë është i domosdoshëm për hulumtime shkencore. Është fjala për një korpus tekstez të shkruara ose një korpus të gjuhës së folur të kodifikuar në formë teksti – në rastin e dëshiruar edhe me elemente multimediale.² Përkthimi më i thjeshtë do të ishte: *një përmbledhje tekstez, të cilat përdoren për hulumtime gjuhësore*. A kemi (të botuara) resurse të tilla të gjuhës shqipe? Nëse korpus mund ta quajmë një tekst roman, deri në këto ditë kemi vetëm një të tillë, romanin „Koncert në fund të dimrit“ nga I. Kadare, khs. [KONCERTI 1994], përndryshe përgjigja është: *jo*. Bëria e një korpusi, pra, është më se e nevojshme. Ndër shumë lloje të korpusëve, cili duhet të ketë përparësi për t'u bërë? Një përgjigje logjike do të ishte: *një korpus, që i plotëson nevojat e sa më shumë palëve të interesuara*. Ky do të ishte një korpus i përgjithshëm ose i njohur ndryshe si *korpus i bartspeshuar*³ (i *balanced Corpus*), d. m. th. një korpus, që tekstez e tij mbulojnë në njëfarë mënyre së paku fushat kryesore që përkrahën me mjete gjuhësore – nga abstraktja të realja, nga matematika të artit, nga biologia të inteligjencës artificiale. Në të vërtetë duhet *një gjuhësi e korpusive* (angl. *Corpus Linguistics*) si degë e veçantë e gjuhësisë, e cila do të merrej me këtë.

Një lloj fjetër i resurseve janë fjalorët, të cilët në një formë janë njëjterë nga tekste të vecanta duke i shtuar atyre ndonjë njësi të marrë nga ndonjë fjalor paraprak apo edhe të fituar në mënyrë introspektive. Kur është fjala për fjalorët, mund të thuhet se gjendja është pak a shumë e kënaqshme, ndonëse për gjuhën shqipe

¹ Qëllimi i këtij artikulli është për të nisur një diskutim (të hapur), dhe rrijedimisht fillimin e një pune për bërjen e resurseve të gjuhës shqipe, në veçanti bërjen e një korpusi.

² Khs. p.sh. projektin *TalkBank* (<http://talkbank.org/>, 20.09.2009).

³ Këtu janë tënë anash vecoritë si p. sh. diakronia.

mungojnë edhe sot e kësaj dite disa lloje fjalorësh, si p. sh. një fjalor valence.¹ Por, a janë të arritshme këto resurse? Një çështje tjetër që do kujdes është edhe përtëritja (aktualizimi) i fjalorëve. Si shembull mund të përmendet këtu [FYALORI 1976], i cili për një kohë të gjatë nuk është aktualizuar, përkundra ndryshimeve të mëdha shoqërore, politike e teknike të 20 viteve të fundit. Për përpunim teknik të gjuhës – një gjë tashmë e pashmangshme – këto resurse duhen në formë elektronike, por jo vetëm kaq!

Përgatitja e resurseve – analiza e tyre dhe aspekti teknologjik

Krahës matricialit gjuhësor dhe llojit të organizimit të tij, një analizë gjuhësore ngrit vlerën e resurseve. Informacionet gjuhësore të nxjerra nga analiza kodifikohen në të ashtuquajturat *gjuhë përshkruarë* (angl. *Markup Languages*), të cilat janë të standardizuara, ose në një gjuhë përshkruarë të veçantë (d. m. th. proprietare). Këto gjuhë përshkruarë njihen edhe si informacion jolinguishtik (të dhëna jognuishtore). Një shembull se si do të mund të duket një zë fjalori shpjegues në një gjuhë të tillë është dhënë në [KABASHI 2005].

A kemi resurse të analizuar dhe të kodifikuara në mënyrë të tillë? Teksti përkatësisht korpusi i lartëshënuar [KONGERT 1994] nuk është i përpunuar, d. m. th. është i pa analizuar në aspektin gjuhësor. Krahas tekstit të lartëpërmendur në [ECT/MCI 1994] janë edhe dy fjalorë (lista zërash) me të dhëna minimale gramatikore, njëri nga ta *me radhitje propozitive* (angl. *Reverse Dictionary*), d. m. th. me radhitje të tillë alfabetike, ku shkronja e fundit e një zëri ka vlerën radhitëse si e para të fjalorët tjerë, e parafundit si e dyta e. k. m. r. Këto resurse, saktësisht vetëm zërat e tyre (d. m. th. makrostruktura), janë të përshkruara minimalisht në gjuhën përshkruarë SGML (*Standard Generalized Markup Language*).

Si duhet të jetë korpusi? Si duhet të bëhet përgatitja teknike/teknologjike e tij? Para së gjithash nevojitet një korpus i baraspeshuar (si dallim nga një korpus i një fushe të vetme, si p. sh. i fushës së ekonomisë), i cili le të quhet *korpusi i parë*. Një korpus i tillë mbulon në masë të barabartë d. m. th. proporcionalisht – të paktën ky duhet të jetë qëllimi – fjalët që ka shqipja në fushat e lartëcekura dhe si i tillë fiton të drejtën të quhet *korpusi përfaqësues (representativ)* i gjuhës shqipe.²

Kodifikimi i resurseve

Kodifikimi i resurseve përbën një veçori thelbësore. Më së paku mund të dallohen dy lloje kodifikimesh: (1) *kodifikimi i shenjave*, d. m. th. shkronjave, shifrave dhe shenjave tjera të pikësimi, pra i të dhënave në formate të përshatshme, kës. për këtë temë [KABASHI 2009] dhe (2) *kodifikimi gramatikor*, d. m. th. përzgjedhja e një kodi për përshkrimin e veçorive gramatikore të materialit gjuhësor dhe mënyra, d. m. th. teknika, e kodifikimit të tyre.

Kodifikimi i shenjave, d. m. th. vetë tekstit, është i rëndësishëm sidomos kur kihet parasysh se ai duhet të përdoret në platforma të ndryshme dhe se gjitha shqipe ka dy përkatësisht katër shenja të veçanta grafike, nëse këtu lihen anash dyshkronjështat, të cilat jo trallë shkaktojnë vëshitësi teknike gjatë interpretimit apo gjatë përpunimit të teksteve, që përmbajnë ato. Këto vëshitësi fitojnë në peshtë, kur tekste të kodifikuara në formate të ndryshme duhet, p. sh., të përpunohen njëkohësisht në mënyrë automatike, kur në të njëjtin tekst dy apo më shumë shenja kanë të njëjtin kupim: konkretisht, p. sh., kur tri shenja të ndryshme [], [] dhe [] paraqesin apostrofin.¹

Përdetisa mbledhja dhe përzgjedhja e *njerëzve tekstone* (angl. *Pieces*) për ndërtimin e një korpusi, organizimi dhe shërimi i burimeve (prejardhjeve) të tyre mund të shihet si *farë e parë*, kodifikimi gramatikor bëhet në *farë të dytë*. Një shembull i një kodifikimi gramatikor (morfologjik) të një fjale tekste (fjalëformë) do të ishte si në vijim:

```
"kiste" :
  [
    WordForm : "kiste",
    BaseForm : "kam",
    POS : Verb,
    Conjugation :
      <|
        Mode : Indicative,
        Voice : Active,
        NumberPerson : Sg3,
        Tense : Imperfect,
        Admirative : no
      ]>,
    VerbType : <AuxVerb, LexVerb>,
    Valency : <<Acc>, <Dat, Acc>>,
    EntTransl : "to have",
    AnalysisType : Parsed
  ];
```

¹ Kës. këtu edhe [KABASHI 2009].

¹ Kës. p.sh. [HERBST ET AL. 2004].

² Kës. *Brown Corpus*, 1964, Francis. W. Nelson/Kucera, Henry (Brown University) për gjuhën angleze (amerikane) dhe *Linnaeus-Corpus* (Universiteti Bonn) për gjuhën gjermane, të dy me nga një milion *fjalë tekste*. Kës. këtu edhe [BNC-xmL 2007] (<http://www.natcorp.ox.ac.uk>, 20.09.2009), një korpus të përmasave shumë më të mëdha (100 milionë fjalë tekste), një korpus me një analizë dhe përshkrim të cilësistë së lartë.

Në këtë shembull është analizuar një fjalëformë e gjuhës shqipe në mënyrë automatike me sistemin e paraqitur në [KABASHI 2004]. Një korpus (të pakten, i vogël – i madhësisë një milion fjalë teksti) mund dhe do të duhet të analizohet (përkrahur), angl. *Annotation*) ose quajtur ndryshe *tagohej* (angl. *Tagging*) edhe në rrafshin sintaksor, pra në rang fjalë.² Madhësia e një korpusi rritë gjasat për të mbuluar sa më shumë veçori të gjuhës si p. sh. strukturën sintaksore të fjalive apo kontekstin e fjalëformave.

Për pëpunim automatik do të duhet edhe një fjalor elektronik i përshatshëm për pëpunim automatik të gjuhës, d. m. th. një *fjalor i leximitshëm nga materia* (angl. *Machine Readable Dictionary*). Ky duhet të përmbajë, pos ayre njësitve, që janë të mbulhuara nga një korpus edhe njësitë të cilat mund të mos jenë të mbulhuara nga korpusi. Ky është një dallim në mes të fjalorit dhe korpusit, ose trajtuar ndryshe, ky është një plotësim i njëri-tjetrit. Një fjalor elektronik i tillë (në versionin e tij të parë) është pjesë e sistemit të paraqitur në [KABASHI 2005].

Dy llojet e resurseve të lartpërmendura *dihen pajtësit dhe pa u vonuar*. Resurset tjera janë shumë apo tërësisht të varura nga këto.³ Vlen të theksohet, se gjithë që kufizohen apo kanë afërsi gjeografike me gjuhën shqipe kanë shkuar në këtë aspekt shumë më larg. Le të përmendet këtu projekti *BalkanNet* (një resurs i tipit *WorldNet* [trjet fjalësh, lloj ontologjie, me shembuj nga korpusi])⁴, ku mungon gjitha shqipe.

Referencat

Për një sinergji sa më të madhe do të duhet që në fillim, pra në fazën e planifikimit të resurseve, t'i kushtohet vëmendje e veçantë përpunshmërisë (kompabilitetit), përshatshmërisë së formatit të korpusit, teksterve të mbledhura, informacionit të analizuar, kodifikimit dhe gjërave tjera teknike me një korrikë përkatësisht model të caktuar, shih për më tepër p. sh. [WYNNE 2005]. Po ashtu informacioni iogjuhësor do të duhet të ishte sa më „vetëshpjegues“ dhe sa më i përpunshëm me korpuset e njohura, p. sh. me [BNC-XM1, 2007].

Një korpus është një *sine qua non* për studime gjuhësore. Sa më partë të krijohet një korpus dhe të botohet, aq më shpejtë do të zhvillohet gjuhësia shqipe dhe shkencat që kanë lidhje me të. Një korpus është baza më e mirë e mundshme për t'i ngjitur studimet gjuhësore në një rrafsh empirik dhe të dokumentuar. Natyrisht një korpus mund të zëvendësohet deri diku duke marrë shembuj, po

¹ Të dhënat e paraqitura në shembull janë të strukturuar, në krahasim me analiza tjera, ku në të shumtën e rasteve të dhënat janë në formë lineare. Në rrafshin e një analize sintaksore, disa nga të dhënat në shembullin e paraqitur do të saktësoheshin, si p.sh. VerbType: <AuxVerb> ose Valency: <Acc>.

² Një sintaksë që modelon disa konstruksione kryesore është paraqitur në [KABASHI 2007 V].

³ Resurset tjera nuk do të diskutohen këtu pasi që për to korpuset dhe fjalorët janë një parakusht themelor.

⁴ <http://worldnet.princeton.edu/> (20.8.2009).

them, nga artikuj gazete apo nga ndonjë roman, por shqyrtimi që mund t'i bëhet një teme gjuhësore me ndihmën e një korpusi është shumëfish më cilësor, më praktik dhe më i shpejtë. Të dhënat gjuhësore të analizuar mundësojnë, ndër të tjera, një përzgjedhje të saktë të informacionit të dëshiruar, mundësojnë krahasime (të shumta) të shembujve dhe rezultateve. Kush mund ta ndërtojë një korpus? Po marrim guxim t'i përmendim këtu akademitë apo institutet që merren me gjuhën shqipe. Ka ardhur koha për një korpus të gjuhës shqipe! Une jam gati!

Referencat / Literatura

- [BNC-XM1, 2007] British National Corpus. Version 3. BNC XML Edition. Distributed under licence by Oxford University Computing Services on behalf of the BNC Consortium, 2007.
- [ECI/MCI 1994] European Network of Excellence in Human Language Technologies (EINSNET): *European Corpus Initiative Multilingual Corpus I*. (CD-ROM). Utrecht: EINSNET, 1994.
- [F]ALOR 1976] Kostallari, Andokli et al.: *Fjalor angjishtenor i gjuhës shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, 1976.
- [HERBST ET AL. 2004] Herbst, Thomas / Heath, David / Roe, Ian F. / Götz, Dieter: *A Valency Dictio nary of English. A Corpus-Based Analysis of the Complementat ion Patterns of English Verbs, Nouns and Adjectives*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 2004.
- [KABASHI 2004] Kabashi, Besim: „Analiza automatike e fjalëformave të gjuhës shqipe“. 129–135. [Në:] (Materialet nga) *Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare*, XXIII. Libri 23/1. Prishtinë: Universiteti i Prishtinës, 2004.
- [KABASHI 2005] Kabashi, Besim: „Disa propozime për modelimin e informacionit në leksikografinë kompjuterike“. 179–184. [Në:] (Materialet nga) *Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare*, XXXI. Libri 24/1. Prishtinë: Universiteti i Prishtinës, 2005.
- [KABASHI 2007 V] Kabashi, Besim: ‘Pronominal clitics and Valency in Albanian. A computational linguistics perspective and modelling within the LAG-Framework’. 339–352. [In:] Herbst, Thomas / Götz-Voteller, Katrin (Eds.): *17th Inter. Theoretical, descriptive and cognitive issues* (Trends in Linguistics: Studies and Monographs 187). Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 2007.
- [KABASHI 2009] Kabashi, Besim: „Das Albanische Alphabet aus sprachtechnologischer Sicht“. 175–208. [In:] Demirji, Bardhyl (Hrsg.): *Der Kongress von Manastir: Heranzuforderung zwischen Tradition und Neuerung in der albanischen Schriftkultur*. Hamburg : Dr. Kovac, 2009. (Philologia – Sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse, Bd. 139)

[KONCERT 1994] Romani “Koncert në fund të dimrit” nga I. Kadare, Tiranë, “Naim Frashëri”, 1988. [Në:] [ECI/MCI 1994]; E dhëna *alib01*.
[WYNNNE 2005] Wynne, Martin (Ed.) : *Developing Linguistic Corpora : a Guide to Good Practice*. Oxford : Oxbow Books, 2005.